

کیفیت سود (QUALITY OF EARNINGS)

شیرین مشیر فاطمی

حسابدار رسمی، عضو هیأت عالی نظارت جامعه حسابداران رسمی
شریک مؤسسه حسابرسی، استاد پارهوقت دانشگاه و مراکز علمی

چکیده

در این مقاله که در برگیرنده مطالعات قبلی نگارنده در زمینه کیفیت سود است، بحث کیفیت سود مورد بررسی قرار گرفته است. در این بررسی برخی عوامل تأثیرگذار بر کیفیت سود قید گردیده‌اند. ضمناً با انجام پژوهشی بر صورت‌های مالی و گزارش حسابرسی ۵۰ شرکت بورسی که از صنایع گوناگون به طور نمونه انتخاب شده‌اند، EPS بر مبنای سود خالص قبل از مالیات، سود عملیاتی، سود خالص قبل از مالیات پس از تعديلات سنتی و سود خالص قبل از مالیات پس از تأثیر مالی بندهای مشروط گزارش حسابرسان مستقل مورد محاسبه قرار گرفته‌اند. تعديلات سنتی که بر طبق استاندارد شماره ۸ بین‌المللی (۲۰۰۳) می‌باید به صورت اقلام جاری منظور گردد در این محاسبات ملحوظ شده است.

نتیجه این بررسی نشان می‌دهد که EPS بر مبنای سود خالص قبل از مالیات در مواردی بیش از EPS بر مبنای سود عملیاتی است، ضمناً گزارش شده براساس سود خالص در برخی از موارد، به میزان قابل ملاحظه‌ای بیشتر از EPS تعديل شده برای تعديلات سنتی و همچنین تأثیر گزارش حسابرسان است که می‌تواند بر تصمیم استفاده کنندگان از این اطلاعات، اثرات زیادی گذارد. در این مقاله ضمناً نتیجه برخی از مطالعات پژوهشگران بین‌المللی در زمینه کیفیت سود نیز ارائه شده است.

هیچگاه نمی‌توان از چیزی که خود مبهم است، تصویر واضحی داشت.

پروفسور جوزف گراند سنت

(دانشگاه استنفورد)

مقدمه

یکی از اصلی‌ترین شاخص‌ها در بازار سهام، نسبت P/E می‌باشد که از تقسیم قیمت سهم به سود هر سهم (EPS) محاسبه می‌گردد. سود هر سهم (EPS) براساس سود واقعی تاریخی (مثلاً دوره مالی گذشته) یا پیش‌بینی شده محاسبه گردیده و در اختیار عموم قرار می‌گیرد. در یک بازار سرمایه^۱ کارا (Efficient capital market)، قیمت سهام با توجه به اطلاعات ارائه شده به عموم تغییر می‌یابد و معاملات سهام بر پایه اطلاعات نهانی (محرمانه)^۲ (Insider dealing) نیز منوع می‌باشد.

بازار سرمایه فعال در ایران در زمینه اوراق بهادار یعنی سازمان بورس اوراق بهادار تهران تا کنون به صورت یک بازار کارا عمل نکرده است. این مسئله بدین معنی نیست که صرفاً گزارشگری ناقص بوده است، بلکه معاملات براساس اطلاعات نهانی وجود داشته و بویژه اینکه تقاضا برای خرید سهام با توجه به شرایط کلی حاکم بر بازار تعیین شده و ارتباط چندانی با اطلاعات خاص ارائه شده، نداشته است. اما از آنجا که با تمهداتی که انجام شده در آینده نزدیک کارایی این بازار به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش خواهد یافت، لازم است توجه خاص به گزارشگری سود که یکی از اکنون مهم اطلاعات تأثیرگذار در قیمت سهام است، مبذول شود.

در سال ۱۳۸۲ مطالعه‌ای در زمینه کیفیت سود شرکت‌های بازار سرمایه توسط نگارنده این مقاله انجام شد. در زمان شروع این مطالعه، شاخص بازار بورس تهران در حال صعود بود. پس از آن، در سال ۱۳۸۳، یکی از جوانب عملی این مطالعه، یعنی تأثیر تعدیلات سنواتی بر سود شرکت‌ها مورد بررسی بیشتر قرار گرفت که به صورت "نقدی بر استاندارد شماره ۶ حسابداری - گزارشگری مالی" در سمینار استانداردهای حسابداری (آذر ۱۳۸۳) ارائه گردید. مقاله‌ای که در اینجا ارائه می‌شود، در برگیرنده مطالعه اولیه در سال ۱۳۸۲، خلاصه نتایج مقاله ارائه شده در آذر ۱۳۸۳ و سایر بررسی‌ها و مطالعات تکمیلی است. برای تهیه این مقاله، از آمار بیش از ۵۰ شرکت بورسی و بیش از ۱۵ اثر و مقاله ارائه شده به عموم توسط مجتمع حرفه‌ای بین‌المللی استفاده شده است.

امید است نتایج این مطالعه زمینه‌ای مفید برای پژوهش‌های آتی و ارتقای سطح کیفی

گزارشگری سود شرکت‌ها را فراهم سازد.

بررسی کیفیت سود

سود هر سهم در شرکت‌ها (EPS) معمولاً براساس سود پس از کسر مالیات محاسبه و گزارش می‌شود. "کیفیت سود" را می‌توان به این صورت تعریف کرد که ارزیابی آن استفاده‌کننده از صورت‌های مالی را قادر می‌سازد در درجه اطمینان سود و انتظارات آینده قضاوت کند. در اینجا باید این موضوع بسیار مهم را مورد توجه قرارداد که پایین‌تر بودن سطح کیفیت سود لزوماً نشانگر گزارشگری مالی ضعیف یا کاربرد اشتباه رویه‌های مالی، قضاوت‌ها و یا برآوردها نمی‌باشد، زیرا برخی معاملات ماهیتاً "قضاوتی" بوده و یا اینکه درجه ریسک یا عدم اطمینان بیشتری را دارا می‌باشد. ضمناً باید توجه داشت که استانداردهای حسابداری ماهیتاً بدین گونه طراحی شده‌اند که بتوانند توسط صنایع، مناطق جغرافیایی و شرایط گوناگون مورد استفاده قرار گیرند. در کاربرد رویه‌های حسابداری، معمولاً انجام برآورد و اعمال قضاوت تا حدودی لازم می‌باشد تا اطلاعات تاریخی، اطلاعات صنعت و دانش مربوط به بازار بتواند در جهت منطقی بودن آنها مؤثر واقع شود. از این رو انجام افشاء واضح و کافی در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی و یا گزارش هیأت مدیره لازم می‌گردد.

ویژگی‌هایی که بر کیفیت سود اثر می‌گذارند

هیچ‌گاه نمی‌توان کیفیت سود را "خوب" یا "بد" درجه بندی کرد. کیفیت سود یک عامل نسبی است و محدوده وسیعی را در بر می‌گیرد. برخی از ویژگی‌هایی که می‌تواند بر کیفیت سود اثر بگذارد در جدول شماره ۱ضمیمه ارائه شده است. در اینجا می‌باید توجه داشت که موارد تأثیرگذار بر کیفیت سود با توجه به اصل اهمیت برای هر شرکت تعیین می‌شوند.

موارد گزارش شده توسط حسابرس مستقل

بسیاری از عواملی که بر کیفیت سود اثر می‌گذارند توسط حسابرس مستقل (عضو جامعه حسابداران رسمی ایران) گزارش می‌شوند، اما برخی دیگر از این عوامل نشان دهنده تخلف از استانداردها نبوده و صرفاً براساس قضاوت و برآورد مدیریت می‌باشند.

تهیه صورت‌های مالی و یادداشت‌های همراه از وظائف مدیریت شرکت‌ها بوده و مسؤولیت حسابرس نیز رسیدگی به اینگونه برآوردها و فرضیه‌ها با توجه به منطقی بودن و در چارچوب استانداردهای حسابرسی می‌باشد. بنابراین در بررسی کیفیت سود نه تنها می‌باید به موارد

مطرح شده در گزارش حسابرس توجه کرد، بلکه ضمناً باید توجه خاص به تأثیر برآوردهای انجام شده بر مبنای قضاوت مبذول داشت.

مطالعات انجام شده در مورد تأثیر برخی عوامل بر کیفیت سود

صورت‌های مالی جمعاً حدود ۵۰ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در صنایع گوناگون از نظر کیفیت سود مورد بررسی قرار گرفت (جدول ضمیمه ۱). در این بررسی EPS با در نظر گرفتن مبانی زیر مورد محاسبه قرار گرفت (جدول ضمیمه ۲):

(۱) محاسبه EPS بر مبنای سود خالص قبل از مالیات

(۲) محاسبه EPS براساس سود عملیاتی

(۳) محاسبه EPS بر مبنای سود خالص قبل از مالیات پس از در نظر گرفتن اثرات اقلامی که به صورت تعديلات سنواتی عمل شده ولی باید در اقلام جاری منظور می‌گردید.

(۴) محاسبه EPS بر مبنای سود خالص قبل از مالیات پس از تأثیر دادن اثرات مالی بندهای گزارش حسابرس در زمینه سود شرکت‌ها.

توضیحات

(۱) این مطالعه بر روی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس انجام شده است، اما می‌توان برای هر نوع شرکت عمل نموده و نتایج آن را نیز می‌توان با اطمینان به کل شرکت‌هایی که مورد حسابرسی قرار می‌گیرند، تعمیم داد.

(۲) در انجام محاسبات EPS، برای شرکت‌های زیانده نیز EPS منفی محاسبه شده است، زیرا هدف کلی، ارزیابی گزارشگری سود است.

(۳) منبع کسب اطلاعات، سازمان بورس اوراق بهادار تهران بوده است و آخرین گزارش‌های مالی هر شرکت مورد استفاده قرار گرفته است.

(۴) در ملحوظ قراردادن تأثیرات بندهای گزارش حسابرس مستقل، صرفاً بندهایی که تأثیرات مالی بر سود در آنها قید شده‌اند، مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

نتیجه‌گیری

۱- مقایسه EPS (سود خالص) با EPS (سود عملیاتی)

درصد از کل	تعداد شرکت	
۲۶	۱۳	(سود خالص) بیشتر از EPS (سود عملیاتی)
۷۴	۳۷	(سود خالص) کمتر از EPS (سود عملیاتی)
۱۰۰	۵۰	

بس در ۲۶ درصد کل شرکت‌های بورسی، EPS گزارش شده بیشتر از EPS بر مبنای سود عملیاتی است که این اختلاف را می‌توان به صورت زیر تحلیل نمود:

درصد از ۵۰ شرکت	تعداد شرکت	شرح
۸	۴	اختلاف بیش از ۲۰ درصد
۱۸	۹	اختلاف کمتر از ۲۰ درصد
۱۳		

نتیجه اینکه در ۲۶ درصد کل شرکت‌های بورسی، EPS گزارش شده بیشتر از EPS بر مبنای سود عملیاتی است که در ۸ درصد، اختلاف فاحش بوده و می‌تواند در تصمیم استفاده کنندگان اثر بگذارد.

۲- مقایسه EPS (سود خالص و تعدیلات سنواتی) با EPS (سود خالص)

درصد از کل	تعداد شرکت	
۶۰	۳۰	(سود خالص و تعدیلات سنواتی) یا از EPS (سود خالص) بیشتر است و یا تا ۲ درصد کمتر است
۱۲	۶	از ۲ درصد تا ۱۰ درصد کمتر است
۲۸	۱۴	از ۱۰ درصد تا ۴۰۰ درصد کمتر است
۱۰۰	۵۰	

نتیجه اینکه در ۲۸ درصد شرکت‌های بورسی، گزارش شده (با توجه به تعدیلات سنواتی گزارش شده) به میزان قابل توجهی نادرست می‌باشد که می‌تواند بر تصمیم استفاده کنندگان تأثیر غلط بگذارد.

۳- مقایسه EPS (سود خالص / تأثیرات گزارش حسابرسی) و EPS (سود ناخالص)

درصد از ۵۰ شرکت	تعداد شرکت	شرح
۲۴	۱۲	مواردی که بندهای گزارش حسابرس در سود تأثیر می‌گذارد
۷۶	۲۸	مواردی که بندهای گزارش حسابرس در سود تأثیر نمی‌گذارد
۱۰۰	۵۰	

جدول فوق نشان می‌دهد که در حدود ۲۴ درصد گزارش‌های شرکت‌های بورسی، گزارش‌های حسابرسی، دارای بندهایی می‌باشند که نتیجه آن در سود تأثیر می‌گذارد. خلاصه این تأثیرات به ترتیب زیر می‌باشد:

درصد از ۵۰ شرکت	تعداد شرکت	شرح
۶	۳	تأثیر کمتر از ۱۰ درصد در EPS
۱۸	۹	تأثیر بیشتر از ۱۰ درصد در EPS
	۱۲	

نتیجه اینکه در ۱۸ درصد کل گزارش‌های شرکت‌های بورسی، بندهای گزارش حسابرس تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر EPS می‌گذارد که می‌تواند بر تصمیم‌گیری استفاده کنندگان مؤثر واقع شود.

تحولات بین‌المللی، نتایج بررسی‌های کارشناسی بر بازارهای سرمایه بین‌المللی و کیفیت سود در سال‌های اخیر پژوهش‌های بسیار زیادی توسط مجامع حرفه‌ای بین‌المللی بر کیفیت سود^۳ مدیریت سود^۴ و موضوعات مربوطه انجام گرفته است. پس از اینکه رسوایی‌های بزرگ مالی از قبیل Enron و Worldcom در چند سال اخیر در بازارهای بورس دنیا رخ داد، کیفیت سود و گزارشگری مالی به طور فزاینده‌ای مورد توجه اساتید، کارشناسان و مجامع حرفه‌ای قرار گرفت. در این راستا، فعالیت‌های زیادی انجام شده که نتیجه آن شامل مواردی از قبیل بازنگری استانداردهای حسابداری و حسابرسی و معرفی و اجرای قوانین مربوط به اصول حاکمیت شرکت‌ها^۵ بوده است. به طور خلاصه برخی از نتایج بررسی‌های به عمل آمده توسط کارشناسان و مراجع بین‌المللی به ترتیب زیر می‌باشند:

(۱) در بررسی انجام شده توسط (Maijor, Jan 2002) در مورد تأثیر محیط حسابرسی ملی، کیفیت حسابرسی و بازارهای سرمایه بین‌المللی نتیجه گرفته شد که:
الف- چنانچه حسابرسی شرکت‌ها توسط مؤسسات بزرگتر^۶ انجام شود، معمولاً کیفیت سود بالاتر می‌باشد.

ب- در کشورهای اروپایی، کیفیت سود ضعیف تر می‌باشد (نسبت به آمریکا).
ج- در برخی کشورها، از قبیل بریتانیا و فرانسه، به دلیل وجود استانداردها و قوانین سخت‌گیرانه‌تر، کیفیت سود گزارش شده بالاتر می‌باشد.

(۲) در مقاله مدیریت سود و سود عملیاتی (G. Atkins, Jul. 1999) بر کارایی سود عملیاتی (ونه سود خالص) به عنوان یک شاخص مفید و مؤثر بر وجه نقد اقتصادی تاکید گردید.
(۳) در مقاله تحلیلی (Qiao lia & other, 2003)، بحث مدیریت سود شرکت‌ها برای حفظ منافع سهامداران کنترل کننده^۷ مورد بررسی قرار گرفته است. در کشور چین، مدیریت سود عمدها برای این امر کاربرد دارد و شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار چین مورد آزمون قرار گرفته‌اند. در این مقاله بر ارتباط بین ابزار حاکمیت شرکت‌ها و کاهش مدیریت سود تاکید شده است.

(۴) در مقاله (Kim & Rhee, 2003) ارتباط بین مدیریت سود با بزرگی شرکت‌ها مورد مطالعه قرار گرفته و نتیجه گیری شده که شرکت‌های کوچک بیش از شرکت‌های بزرگ یا متوسط به مدیریت سود می‌پردازند.

جدول شماره (۱)**برخی عوامل تأثیرگذار بر کیفیت سود**

عامل	مثال	گزارش توسط حسابرس مستقل
۱- درآمدهای غیرنقدی که به طور معمول اتفاق نمی‌افتد	کالای فروش رفته در ازاء دریافت سهام یک شرکت دیگر	در صورت افشاری کامل و نحوه عمل درست، گزارش نمی‌شود.
۲- تغییررویده‌های مالی که منجر به افزایش درآمدشده ولی هیچگونه وجه نقدی ایجاد نمی‌کند.	تغییر روش ارزیابی موجودی کالا به FIFO	در صورت افشاری کامل و نحوه عمل درست، گزارش نمی‌شود.
۳- برآورد برخی ذخایر	تغییر در روش برآورد ذخیره مطالبات مشکوک الوصول عمومی، ذخیره ضمانت کالا و غیره	در صورت افشاری کامل و نحوه عمل درست، گزارش نمی‌شود.
۴- ثبت مخارج انجام شده در داراییهای که قابلیت بازیافت آنها مشخص نیست	هزینه‌های قبل از بهره‌برداری گزارش می‌شود.	
۵- اعمال نادرست استانداردهای حسابداری	درج برخی هزینه‌ها و درآمدهای در تعديلات سوانی، در صورتی که این اقلام ناشی از اشتباه عمده و یا تغییر در رویه حسابداری نبوده باشد.	می‌باید گزارش شود، ولی رویه راج در ایران همواره به این ترتیب نیست.
۶- معاملات اشخاص وابسته	فروش دارایی شرکت به مبلغی کمتر از ارزش بازار به اشخاص وابسته	گزارش می‌شود.
۷- معاملات خارج از ترازنامه ^۸	اعکاس فرادادهای اجراه به شرط تمیک اعتباری به صورت عملیاتی.	

جدول شماره (۲)
آمار شرکت‌های انتخابی از نظر نوع صنعت

درصد به کل	تعداد	تولیدی
۸	۴	شیمیابی
۲	۱	حمل و نقل
۲	۱	ابزار دقیق
۴	۲	ماشین آلات برقی
۴	۲	وسایل ارتباطی
۱۰	۵	نقلیه موتوری
۴	۲	نساجی
۱۶	۸	معدنی
۶	۳	لاستیک و پلاستیک
۴	۲	کاغذی
۱۰	۵	فلزات اساسی
۱۰	۵	غذایی
۸۰	۴۰	

خدماتی
انفورماتیک
صنایع ساختمان
سرمایه‌گذاری و بانک
جمع کل

پانوشت‌ها:

- 1- Efficient capital Market
- 2- Insider dealing
- 3- Quality of Earnings
- 4- Management of Earnings
- 5- Corporate Government
- 6- Big
- 7- Tunneling
- 8- Off- balance sheet items

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتابل جامع علوم انسانی

منابع:

- 1) Quality of Earnings, Integrity & Quality, Deloitte & Touche, 2002.
- 2) Earnings Management, Steven J. Maijor & others, 2002.
- 3) Earnings Management (Manipulation) & operating income, G.E. Atkins, 1999.
- 4) Earnings Management to Tunnel : Evidence from China's Listed Companies, 2003.
- 5) The Relation of Earnings Management to Firm Size, Y. Kim & others, 2003.
- 6) How to evaluate the quality of EPS, R. Wayman, 2003
- 7) AIMR Survey of Global Corporate Financial Reporting Quality, 2003.
- 8) Price-Earnings Relative, Investopedia.com
- 9) AICPA cases of earnings management, 2002.
- 10) IAS8, Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates & Errors (2003).
- 11) Stock Valuation–Non-Textbook Approach, 2004.
- 12) Stock Valuation Models, Prudential Financial Research, 2003.

(۱۰۴) - ملیکہ دریں

جیل - جلد اول

